

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ У ПРИФРОНТОВИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ

Рейманн Март,

PhD (географічні науки),
науковий співробітник центру ландшафту і культури
Таллінського університету
ORCID ID: 0009-0006-0914-5419
Scopus Author ID: 37662094200

Корнус Олеся Григорівна,

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та регіональної географії
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-7469-7291
Scopus Author ID: 57198491514
Web of Science Researcher ID: L-7902-2018

Пацюк Вікторія Сергіївна,

кандидат географічних наук, доцент,
докторант, доцент кафедри туризму та економіки
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID ID: 0000-0002-0401-2573
Web of Science Researcher ID: E-4220-2019

Венгерська Наталя Сергіївна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів
та економіки міжнародного туризму
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0000-0001-8171-820

Корнус Анатолій Олександрович,

кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та регіональної географії
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-5924-7812
Scopus Author ID: 57198508125
Web of Science Researcher ID: O-6053-2015

Стаття присвячена з'ясуванню перспектив розвитку сільського туризму у прифронтових громадах України в повоєнний час. За результатами анкетування власників туристичного бізнесу, працівників закладів туристичної інфраструктури й атракцій, членів громадських організацій туристичного спрямування та чиновників виконавчої влади, яка координує туристичну діяльність на прифронтових територіях України (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Сумська та Харківська), з'ясовано основні напрями функціонування сільського туризму. Анкета містила 25 запитань закритого та відкритого типу з використанням інструменту Google-form щодо різних напрямів діяльності туристичного бізнесу та його локації (міська або сільська місцевість). Запитання анкети передбачали з'ясування рівня залученості респондентів до сільського туризму до війни, виявлення їхньої думки щодо видів туризму, які будуть мати попит у їхній громаді після завершення військових дій, перспектив розвитку сільського туризму у прифронтових населених пунктах після закінчення війни. Установлено, що 52,1% респондентів вважають, що сільський туризм як різновид туризму не буде мати попиту після завершення війни. Неперспективним (понад 50% відповідей) сільський туризм вважають опитані із Дніпропетровської та Харківської областей. Лише на думку респондентів із Сумської області, сільський туризм буде мати попит після війни, хоча і в цьому регіоні оптимістами є лише відносна більшість (44,8%) опитаних. У порівняльно-географічному аспекті (міські та сільські жителі) сільський туризм не вважають перспективним після завершення військових дій 67,5% опитаних містян Дніпропетровської області, 63,6% – Запорізької, 60% – Сумської, 66,7% – Харківської, 46,7% – Донецької областей. У сільській місцевості зазначених регіонів перспективним сільський туризм вважають значно більше респондентів (40% опитаних із Дніпропетровської, 33,3% – з Донецької, 75% – із Запорізької, 66,7% – із Сумської, 61,5% – з Харківської областей).

Ключові слова: соціологічне опитування, прифронтові громади, сільський туризм, перспективи розвитку, територіальні громади.

Reimann Mart, Kornus Olesia, Patsiuk Viktoriia, Venherska Natalia, Kornus Anatolii. Prospects for the Development of Rural Tourism in the Frontline Communities of Ukraine

The article is devoted to clarifying the prospects for the development of rural tourism in the frontline communities of Ukraine in the postwar period. According to the results of the questionnaire survey of tourism business owners, employees of tourist infrastructure and attractions, members public organizations of tourism direction and officials of the executive power coordinating tourism activities in the frontline territories of Ukraine (Dnipropetrovsk, Donetsk, Zaporizhzhya, Sumy and Kharkiv), the main directions of activity and prospects for the development of rural tourism were found out. The questionnaire included 25 closed and open-ended questions with the use of Google-form tool concerning different directions of tourism business activity and its location (urban or rural areas). The questions of the questionnaire provided for finding out the level of respondents' involvement in rural tourism before the war, revealing their opinion on the types of tourism that will be in demand in their community after the end of hostilities, and the prospects for the development of rural tourism in frontline communities after the end of the war. It was found that 52,1% of respondents believe that rural tourism as a type of tourism will not be in demand after the end of the war. Respondents from Dnipropetrovsk and Kharkiv regions consider rural tourism as unpromising (more than 50% of answers). Only respondents from Sumy region believe that rural tourism will be in demand after the war, although even in this region only a relative majority (44,8%) of respondents are optimists. From a comparative geographical perspective (urban and rural residents) 67,5% of respondents from Dnipro region, 63,6% from Zaporizhzhia region, 60% from Sumy region, 66,7% from Kharkiv region, and 46,7% from Donetsk region rural tourism is not considered promising after the end of hostilities. In the rural areas of these regions, significantly more respondents consider rural tourism to be promising (40% of respondents from Dnipropetrovska, 33,3% from Donetsk, 75% from Zaporizhzhya, 66,7% from Sumy, and 61,5% from Kharkiv regions).

Key words: sociological survey, frontline communities, rural tourism, development prospects, cluster cooperation.

Вступ. Вторгнення Росії в Україну завдало значної шкоди всім сферам економічної діяльності. Туризм не став винятком, навіть більше, ця галузь максимально відчула весь спектр негативних наслідків військових дій, що проявилися й у руйнуванні туристичних локацій, і у зменшенні та переспрямуванні туристичних потоків, у різкому зниженні платоспроможності населенні. У довоєнний час в Україні активно розвивалися практично всі види туризму, зокрема і сільський (зелений) туризм. Його розвитку активно сприяла підтримка спеціальних програм, наприклад: Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., програм Європейської федерації фермерського та сільського туризму "EuroGites", Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Євразія», програми підтримки аграрного і сільського розвитку від Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), програми ERASMUS+ «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні»; активна діяльність громадських організацій, зокрема Спільноти сільського зеленого туризму України.

Формуванню туристського бізнес-середовища в сільській місцевості сприяло впровадження низки нормативних документів, серед яких Національний стандарт України ДСТУ 9105:2021 «Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення» [1], розроблення Програми добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [2], поява кількох законопроектів, спрямованих на створення законодавчої бази щодо функціонування сільського туризму: законопроект № 2232-а «Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму» [3], законопроект № 7400 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, отрима-

них у сфері сільського зеленого туризму» [4], проекту закону України № 5206 «Про сільський та сільський зелений туризм» [5].

Варто зазначити, що для багатьох регіонів України розвиток сільського туризму мав особливе значення для регіональної економіки та наповнення місцевих бюджетів завдяки активізації діяльності торгівлі, готельно-ресторанної справи, сільського господарства, будівництва, транспорту та зв'язку в сільській місцевості тощо. Це сприяло зайнятості населення та покращувало соціально-економічну ситуацію в селах.

Зрозуміло, що після початку повномасштабного російського вторгнення сільський туризм у прифронтових територіях зазнав значних змін. У багатьох громадах він припинив своє існування, а працівники сфери туризму змінили вид своєї діяльності, зайнявшись, наприклад, волонтерством. Водночас досвід інших країн, де відбувалися військові дії, вказує на активний розвиток туризму (сільського також) у повоєнний час, що стало значним економічним підґрунтям для розвитку економіки та залучення інвестицій, зростання реальних доходів населення [6–9].

Аналіз наукових публікацій з окресленої тематики, наприклад, огляд розвитку сільського туризму на початку XXI ст., зроблений В. Lane et al. [10], показав, що цей туристичний сегмент загалом є актуальним. Особливо це стосується країн, де через високий рівень урбанізації багато мешканців міст прагнуть відпочинку подалі «від цивілізації». Підтвердження цього знаходимо і в роботі Lu Tang [11], де описано розвиток сільського туризму в Китаї в останні десятиліття. Політика та реалізація сільського туризму в Кореї й інших країнах Східної Азії обґрунтовані в публікації J.-O. Lee та K.J. Thomson [12]. У науковій роботі Y.A. Hilman [13] досліджено можливості трьох сіл в окрузі Понорого (провінція Східна Ява в Індонезії), які обрані як райони розвитку сільського туризму.

Численні наукові публікації висвітлюють розвиток сільського туризму у країнах Європи, наприклад розвиток туристичних послуг на фермах в Англії й Уельсі розкрито у статті N. Walford [14]. Активно розглядаються кейси становлення сільського туризму та його відновлення в посткоронавірусний період [15; 16].

Особливо цінним для України є вивчення досвіду Балканських країн, чії території також зазнали військового втручання. Проблеми та зміни в сільському туризмі Словенії проаналізовано й узагальнено в роботі A. Verbole [17]. Розвиток і переваги сільського туризму для відновлення сільських територій Хорватії описано у статті I. Grgić et al. [18]. Потенціал сільського туризму в розвитку сільських територій в Албанії проаналізовано в роботі H. Nagy et al. [7]. Тут багато депресивних регіонів стають нині територіями для розвитку сільського туризму. На думку цих авторів, саме розвиток сільського туризму на цих територіях створить мотивацію для місцевих жителів залишатися на своїй землі, загалом сприятиме збалансованому розвитку всіх регіонів Албанії.

Матеріали та методи. Ця публікація висвітлює результати репрезентативного дослідження, проведеного з використанням методу анкетування власників туристичного бізнесу, працівників закладів туристичної інфраструктури й атракцій, членів громадських організацій туристичного спрямування та представників виконавчої влади, яка координує туристичну діяльність на прифронтових територіях України. Анкета містила 25 запитань закритого та відкритого типу щодо різних напрямів діяльності туристичного бізнесу та локації туристичного бізнесу (міська та сільська місцевість) з використанням інструменту Google-form.

Загальна чисельність вибірки становила 144 особи з 5 регіонів України: Дніпропетровська область – 45 (31,3%), Донецька – 18 (12,5%), Запорізька – 15 (10,4%), Сумська – 29 (20,1%), Харківська – 37 (25,7%) осіб. Статистичну обробку результатів анкетування виконано за

допомогою комп'ютерних пакетів аналізу даних Microsoft Excel 2019 та SPSS Statistics 21.0.

Результати. Як зазначалося вище, до війни в Україні сільський туризм активно розвивався в усіх регіонах. Відповідно, кожен регіон мав базу для розвитку цього виду туризму. Під час війни й окупації окремих регіонів України постало питання функціонування сільських садиб та, власне, самої туристичної діяльності на цих територіях. Під час підготовки анкетування до опитувальника було включено питання про основні види туризму, які практикувались у громадах до початку військових дій. Як результат, 25,7% респондентів зазначили, що вони практикували сільський туризм.

Окрема вибірка за досліджуваними регіонами показала, що до початку війни у Дніпропетровській області лише 15,6% підприємців займалися сільським туризмом, у Донецькій області цей показник становив 38,9%, у Запорізькій – 40%. На Сумщині 20,7%, а в Харківській області 29,7% респондентів вказали на свою діяльність у сільському туризмі в довоєнний час.

Одним із питань анкетування було з'ясування думки респондентів щодо тих видів туризму, які будуть мати попит у їхній громаді після завершення військових дій. Серед них було зазначено й сільський туризм. Установлено, що 52,1% респондентів вважають сільський туризм таким, що не буде мати попиту після завершення війни, натомість перспективним його вважають 29,1% респондентів, а решта – не змогли визначитися з думкою щодо перспективності сільського туризму (рис. 1). Дані результати значно суперечать європейським тенденціям.

У географічному аспекті найбільш перспективним сільський туризм вважають респонденти із Сумської області – 44,8% опитаних, а найбільш неперспективним (понад 50% опитаних) сільський туризм вважають представники Дніпропетровської та Харківської областей.

Якщо проаналізувати відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, сільський туризм буде мати попит у Вашій гро-

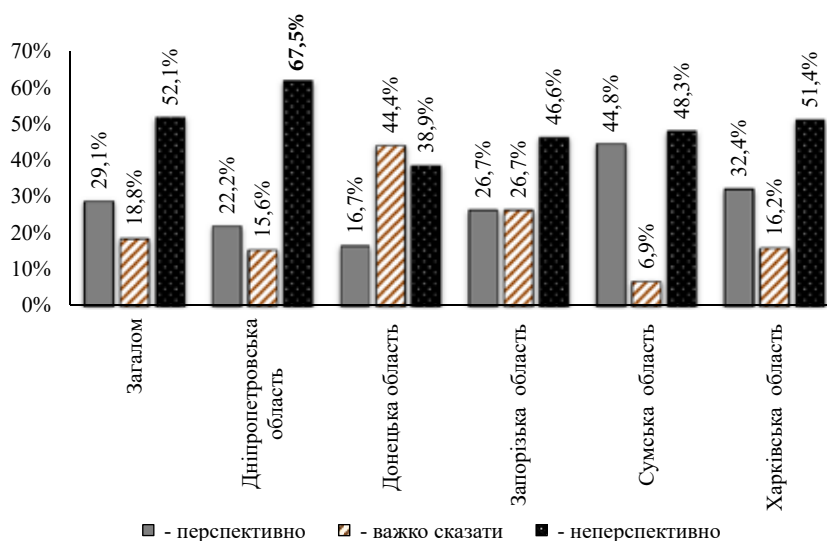

Рис. 1. Попит на сільський туризм у прифронтових громадах після завершення військових дій (укладено за результатами анкетування)

маді після завершення військових дій?» за місцем проживання респондентів, то неперспективним його вважають 62,7% представників міської місцевості, натомість 58,8% опитаних із сільської місцевості мають протилежну думку, що є закономірним з огляду на те, що саме мешканці сільських громад зацікавлені у становленні даного туристичного напрямку. У географічному аспекті сільський вид туризму не вважають перспективним після завершення військових дій 67,5% опитаних містян Дніпропетровської області, 63,6% Запорізької, 60% Сумської, 66,7% Харківської, 46,7% Донецької областей (табл. 1). У сільській місцевості зазначених регіонів перспективним сільський туризм вважають значно більше респондентів (40% опитаних із Дніпропетровської, 33,3% з Донецької, 75% із Запорізької, 66,7% із Сумської та 61,5% із Харківської областей).

Одним із завдань анкетування було встановлення думки різних категорій фахівців туристичної сфери (екскурсоводи, представники закладів громадського харчування, готельного бізнесу тощо) щодо розвитку сільського туризму після завершення військових дій.

Установлено, що у Дніпропетровській області як перспективний сільський туризм розцінюють 100% респондентів-екскурсоводів і 60% представників туристичної інфраструктури (закладів розміщення, харчування тощо). Однак 100% опитаних представників закладів вищої освіти вважають сільський туризм у майбутньому неперспективним. Так само неперспективним після закінчення військових дій цей вид туризму визнали 67,9% опитаних представників туристичного бізнесу (туроператори, турагенти, підприємці тощо) та 66,7% працівників закладів туристичної атракції (музеїв, розважальних закладів тощо). Загалом лише 22,2% опитаних мешканців Дніпропетровщини вважають, що такий вид туризму, як сільський, буде мати попит після війни.

У Донецькій області сільський туризм назвали перспективним 100% опитаних представників туристичного бізнесу, натомість неперспективним цей вид туризму вважають науково-педагогічні працівники (100% опитаних) та представники закладів туристичної атракції та громадських організацій (75%). Загалом, лише 16,7% респондентів із Донецької області вважають, що сільський туризм потрібно розвивати, бо він буде мати попит після завершення війни.

Перспективним сільський туризм у Запорізькій області визначили 50% опитаних представників громад-

ських організацій і клубів туристичного спрямування. Тоді як по 66,7% опитаних представників туристичної інфраструктури, туристичного бізнесу, а також 50% опитаних представників освіти та/або науки визначили даний вид туризму неперспективним після завершення військових дій у Запорізькій області.

Серед мешканців Сумської області як перспективний даний туристичний напрям визначили 66,7% опитаних представників громадських організацій і клубів туристичного спрямування, 60% опитаних структурних підрозділів виконавчої влади, що координують туристичну діяльність, та 50% респондентів, які представляли заклади туристичної атракції. Неперспективним розвиток сільського туризму у своїй громаді в Сумській області визнали 66,7% представників туристичної інфраструктури та 55,6% представників туристичного бізнесу.

У Харківській області перспективним сільський туризм визначили 66,7% опитаних представників туристичної інфраструктури, натомість 75% опитаних представників освіти та/або науки, 60% представників закладів туристичної атракції та 58,8% працівників туристичного бізнесу визначили даний вид туризму неперспективним після завершення військових дій у своїй громаді.

Загалом за всіма дослідженими регіонами неперспективним сільський туризм визначили 61,7% опитаних представників туристичного бізнесу (туроператори, турагенти, підприємці тощо), що є тривожним сигналом, оскільки може негативно відобразитись на подальших інвестиціях у цю сферу. Несподіваним виявилось й те, що 71,4% науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти також скептично ставляться до даного туристичного напрямку. Імовірно, це відіб'ється на освітньому процесі, під час якого потенціал сільського туризму України як перспективного середовища для формування туристичних потоків буде висвітлюватися неналежно.

Висновки. Думка про неперспективність розвитку сільського туризму, діагностована у процесі опитування в більшій частині представників туріндустрії прифронтових громад, є надзвичайно тривожною, адже цей вид туризму відкриває можливості для розвитку цих громад України в повоєнний час. Навіть більше, завдяки унікальності національного колориту сільський туризм може бути стимулом для відвідування сільських територій навіть закордонними туристами, звісно, за умови

Таблиця 1

Оцінка перспективності сільського туризму у прифронтових громадах після війни

Область	Неперспективно		Важко сказати		Перспективно	
	міське населення	сільське населення	міське населення	сільське населення	міське населення	сільське населення
Дніпропетровська	67,5%	20%	12,5%	40%	20%	40%
Донецька	46,7%	–	40%	66,7%	13,3%	33,3%
Запорізька	63,6%	–	27,3%	25%	9,1%	75%
Сумська	60%	22,2%	5%	11,1%	35%	66,7%
Харківська	66,7%	23,1%	16,7%	15,4%	16,7%	61,5%

промоції цими територіями своїх природних і культурно-історичних ресурсів і забезпечення необхідної інфраструктурної складової частини.

Розвиток туристичної сфери є запорукою диверсифікації економіки сільських територій та зайнятості сільського населення. Стійкість туризму в сільських районах буде успішною лише тоді, коли буде ухвалено та реалізовано комплексну інклюзивну стратегію планування, засновану на комплексному підході, за участю багатьох зацікавлених сторін. Результати дослідження показали необхідність донесення до міс-

цевого бізнесу потреби в розвитку цього виду діяльності, можливостей, які існують для організації успішної роботи та забезпечення довгострокової стабільності в туризмі. На нашу думку, після перемоги України та її відбудови сільський туризм відіграватиме важливу роль у соціально-економічному розвитку прифронтових громад.

Робота виконана в рамках естонсько-українського науково-дослідницького проєкту «Розвиток українських прифронтових громад і туристичного бізнесу в умовах війни та стратегії на майбутнє».

Література:

1. Національний стандарт України ДСТУ 9105:2021 «Туристичні послуги. Сільський туризм. Загальні вимоги. Класифікація засобів розміщення». URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-standard-9105-2021-ruraltourism.pdf>.
2. Оновлена програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» / ГО «Спілка сільського зеленого туризму України». URL: https://www.greentour.com.ua/posluga/programm_category.
3. Про внесення змін до Закону України «Про особисте селянське господарство» щодо розвитку сільського зеленого туризму : проєкт закону від 02.07.2015 р. № 2232-а URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55828.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходів, отриманих у сфері сільського зеленого туризму : проєкт закону від 14.12.2017 р. № 7400. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63151.
5. Про сільський та сільський зелений туризм : проєкт закону від 05.03.2021 р. № 5206. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71321.
6. Розвиток туристичного бізнесу прифронтових громад в умовах війни: зарубіжний та український досвід / М. Рейманн та ін. *Регіональна економіка*. 2023. № 1. С. 105–113. DOI: 10.36818/1562-0905-2023-1-12.
7. The potentials of rural tourism in developing rural areas in Albania / H. Nagy et al. *Deturope*. 2017. № 9 (3). P. 188–206. DOI: 10.32725/det.2017.029.
8. Skuric N. Development of tourism in Croatia as a new tourist destination compared to tourism development in select post-communist countries : Thesis. Rochester Institute of Technology, 1999. URL: <https://scholarworks.rit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1513&context=theses>.
9. Hall D.R. Tourism as sustainable development? The Albanian experience of “transition”. *International Journal of Tourism Research*. 2000. № 2 (1). P. 31–46. DOI: 10.1002/(SICI)1522-1970(200001/02)2:13.0.CO;2-W.
10. Rural Tourism and Sustainability : A Special Issue / B. Lane et al. *Review and Update for the Opening Years of the Twenty-First Century*. Sustainability, 2022. № 14. P. 6070. DOI: 10.3390/su14106070.
11. Tang Lu. The Overview of the Origin and Research of Rural Tourism Development. *7th International Conference on Management, Education and Information (MEICI 2017)*. Advances in Intelligent Systems Research. Vol. 156. P. 448–452.
12. Lee J.-O., Thomson K.J. The Promotion of Rural Tourism in Korea and Other East Asia Countries: Policies and Implementation. International Association of Agricultural Economists (IAAE). 2006 Annual Meeting, August 12–18. DOI: 10.22004/ag.econ.25769.
13. Hilman Y.A. Regional Development of Tourism in Ponorogo Regency. *East Java Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*. 2016. Vol. 4 (3). P. 91–96. DOI: 10.21776/ub.jitode.2016.004.03.01.
14. Walford N. Patterns of development in tourist accommodation enterprises on farms in England and Wales. *Applied Geography*. 2001. Vol. 21 (4). P. 331–345. DOI: 10.1016/S0143-6228(01)00010-8.
15. Understanding and managing the rural tourism experience – The case of a historical village in Portugal / E. Kastenholz et al. *Tourism management perspectives*. 2012. № 4. P. 207–214.
16. Rural tourism recovery between two COVID-19 waves: The case of Portugal / C.P. Marques et al. *Current Issues in Tourism*. 2022. № 25 (6). P. 857–863.
17. Verbole A. Negotiating rural tourism development at the local level: A case study in Pisece, Slovenia. Wageningen, 1999. 281 p. URL: <https://edepot.wur.nl/198226>.
18. Could rural tourism revitalize rural areas in Croatia? / I. Grgić et al. *Agroeconomia Croatica*. 2017. № 7 (1). P. 98–108. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/280899>.

References:

1. Natsionalnyi standart Ukrainy DSTU 9105:2021 “Turystychni posluhy. Silskiy turyzm. Zahalni vymohy. Klyasyfikatsiia zasobiv rozmishchennia” [National Standard of Ukraine DSTU 9105:2021 “Tourism services. Rural tourism. General requirements. Classification of accommodation facilities”]. URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-standard-9105-2021-ruraltourism.pdf> [in Ukrainian].
2. Onovlana prohrama dobrovilnoi katehoryzatsii u sferi silskoho zelenoho turyzmu “Ukrainska hostynna sadyba” Updated voluntary categorisation programme in the field of rural green tourism “Ukrainian Hospitable Estate” / HO “Spilka silskoho zelenoho turyzmu Ukrainy”. URL: https://www.greentour.com.ua/posluga/programm_category [in Ukrainian].

3. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro osobyste selianske hospodarstvo" shchodo rozvytku silskoho zelenoho turyzmu vid 02.07.2015 roku № 2232-a ["On personal farming" on the development of rural green tourism]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55828 [in Ukrainian].
4. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkovannia dokhodiv, otrymanykh u sferi silskoho zelenoho turyzmu vid 14.12.2017 № 7400 [Draft law on amendments to the Tax Code of Ukraine on taxation of income received in the field of rural green tourism]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63151 [in Ukrainian].
5. Proekt Zakonu pro silskyi ta silskyi zelenyi turyzm vid 05.03.2021 № 5206 [Draft law on rural and rural green tourism]. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71321 [in Ukrainian].
6. Reimann, M., Kornus, O.H., Venherska, N.S., Kholodok, V.D., Patsyuk, V.S., Palang, H. (2023). Rozvytok turystychnoho biznesu pryfrontovyykh hromad v umovakh viiny: zarubizhnyi ta ukraïnskyi dosvid [Tourism development in frontline communities amid war: foreign and Ukrainian experiences]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*. (1). Pp. 136–144. DOI: 10.36818/1562-0905-2023-1-14 [in Ukrainian].
7. Nagy, H., Káposzta, J., Meta, B. (2017). The potentials of rural tourism in developing rural areas in Albania. *Deturope*. 9 (3). P. 188–206.
8. Skuric, N. (1999). Development of tourism in Croatia as a new tourist destination compared to tourism development in select post-communist countries. URL: <https://scholarworks.rit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1513&context=theses>.
9. Hall, D.R. (2000). Tourism as sustainable development? The Albanian experience of "transition". *International Journal of Tourism Research*. 2 (1). Pp. 31–46. DOI: 10.1002/(SICI)1522-1970(200001/02)2:13.O.CO;2-W.
10. Lane, B., Kastenholz, E., & Carneiro, M.J. (2022). Rural tourism and sustainability: A special issue, review and update for the opening years of the twenty-first century. *Sustainability*. 14 (10), 6070. <https://doi.org/10.3390/su14106070>.
11. Tang, L. (2017). The Overview of the Origin and Research of Rural Tourism Development. U 7th International Conference on Management, Education, Information and Control (MEICI 2017).
12. Lee, J.O., Thomson, K.J. (2006). The promotion of rural tourism in Korea and other East Asia countries: policies and implementation. DOI: 10.22004/ag.econ.25769.
13. Hilman, Y.A. (2016). Regional Development of Tourism in Ponorogo Regency, East Java. *Journal of Indonesian Tourism and Development Studies*. 4 (3). P. 91–96. DOI: 10.21776/ub.jitode.2016.004.03.01.
14. Walford, N. (2001). Patterns of development in tourist accommodation enterprises on farms in England and Wales. *Applied Geography*. 21 (4). Pp. 331–345. DOI: 10.1016/S0143-6228(01)00010-8.
15. Kastenholz, E., Carneiro, M.J., Marques, C.P., & Lima, J. (2012). Understanding and managing the rural tourism experience – The case of a historical village in Portugal. *Tourism management perspectives*. 4. Pp. 207–214.
16. Marques, C.P., Guedes, A., Bento, R. (2022). Rural tourism recovery between two COVID-19 waves: The case of Portugal. *Current Issues in Tourism*, 25 (6). Pp. 857–863.
17. Verbole, A. (1999). Negotiating rural tourism development at the local level: a case study in Pisece, Slovenia. Wageningen University and Research. URL: <https://edepot.wur.nl/198226>.
18. Grgić, I., Hadelan, L., Krznar, S., & Zrakić, M. (2017). Could rural tourism revitalize rural areas in Croatia? *Agro-economia Croatica*. 7 (1). Pp. 98–108. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/280899>.